

Irvin Lukežić

'ČETIRA POSLIDNJA DUGOVANJA' EBERHARDA MARIJE KRAGELA

dr. Irvin Lukežić, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 5. prosinca 1995.

UDK 2 : 886.2 (436.17) :: 929 KRAGEL, E. M.

*U okviru gradišćanskohrvatske književnosti osamnaestoga stoljeća posebno mjesto pripada Eberhardu Mariji Kragelu (1725.-1788.), rodom iz Cundrave (Au) u Donjoj Austriji. Ovaj servitski redovnik objavio je knjigu propovijedi **Csetveroverstni duhovni prstan** (1763.), koje se smatra najboljim proznim ostvarenjem gradišćanskih Hrvata svojega vremena. U članku se analiziraju stilističke osobine Kragelova teksta u kontekstu srednjoevropske barokne literature.*

Unatoč tome što pripada krugu najistaknutijih gradišćanskohrvatskih književnih djelatnika osamnaestoga stoljeća, koji po svome ugledu i utjecaju nadmašuje suvremenike, Eberhard Maria Kragel još uvijek nije dovoljno poznata niti istražena osobnost u dosadašnjoj književnoj povijesti i znanosti gradišćanskih Hrvata.¹ Još se manja pažnja posvećivala sadržajnoj strani njegova djela koje u stručnoj literaturi nije bilo predmetom neke ozbiljnije interpretacije.²

1 Njegovo je djelovanje prvi istraživao i pokušao opisati Martin Meršić mladi u kalendaru Gradišće 1949. godine (str. 43-44). Isti autor govori o Kragelu i u knjizi *Znameniti i zaslužni Gradišćanski Hrvati*, Čakavski sabor, Rijeka 1972, str. 71-73. Spominju ga L. Hadrovics u knjizi *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Wien-Budapest 1974, str. 32. i 508-514. i S. Krpan u *Gradišćanskim portretima*, KS, Zagreb 1988, str. 25-27.

2 F. Szedenik u djelu *Naši pišci i naša književnost* bilježi o njemu samo ovakvu škrtu konstataciju: "Kragel. 'Četverovestni prstan' četiri posljednja." (Sopron 1912, str. 91). Štoviše, A. Karall uopće ga ni imenom nigdje ne spominje u svojoj disertaciji *Das religiöse Schrifttum der heute Burgenländische Kroaten bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*, Wien 1963. L. Stubits u brošuri *Kirche und Kroaten im Burgenland* (Wulkaprodersdorf, 1983.) samo citira jedan ulomak iz Kragelove knjige kao primjer visokostilizirane barokne fraze (o zemaljskom raju, str. 87.). Jedina relevantna ocjena spomenutoga djela, nastala na temelju djelomične

Eberhard Maria Kragel (1725.-1788.) potječe iz donjoaustrijskoga sela Cundrava (Au). Rodio se u hrvatskoj obitelji i školovao uz potporu servitskoga reda u obližnjem samostanu u Lovreti (Loretto). Vjerojatno je stoga u dvadesetoj godini i stupio u zajednicu servitskih redovnika, postavši ubrzo svećenikom. Čitav svoj radni vijek proveo je zatim u lovretanskom samostanu. Ovdje je napisao i svoje jedino djelo *Csetveroverstni duhovni persztan, ki sztoji va marlyivom premislyavanyu csetiri poslidnyi dugovanyih*, tiskano 1763. u Šopronu.³ Poslije raspuštanja samostana u Lovreti bio je nekoliko mjeseci privremeni upravitelj župe Vorištan. Umro je u servitskom samostanu u Fortnavi (Forchtenau). Martin Meršić mlađi za njega veli: "Kod svoga reda je stao u velikom preštimanju i nastao profesor dogmatike."⁴ Sudeći po stilu kojim se služio u sastavljanju svoje knjige, posjedovao je izuzetne govorničke sposobnosti.

Csetveroverstni duhovni persztan, ili *Četira posljednja*, kako su kasnije običavali govoriti mnogi gradišćanski Hrvati, djelo je homiletičkoga sadržaja nazvano tako zbog toga što raspravlja o četirima posljednjim stvarima: smrti, posljednjem sudu, paklu i raj. U idejnom ozračju katoličke obnove materija o četirima posljednjim stvarima vrlo je obljubljena i često korištena tema u okviru refleksivne proze.⁵ Već se u naslovu sasvim razgovjetno podvlači upućenost piščeva na druga djela i predloške, odnosno, naglašava se kompilatorski katakter *Persztana* koji je "iz već pobožnih knjig skupa zibran".⁶

jezične i stilske analize teksta, potječe iz pera L. Hadrovicsa.

3 Točan naslov knjige glasi *CSETVERO-VERSZTNI / DUHOVNI / PERSZTAN, / KI SZTOJI / va marlyivom Premislyavanyu / CSETIRI POSZLIDNYI / DUGOVANYIH: / Iz vech pobosnih knjig Szkupa zibran, y na sZaki-/danyi Szpominak, /Kot ne manye /na veliku duŠnu haŠzan Szemu /HERVATSKOMU NARO DU / darovan / OD / P. EBERHARDA MARIA KRAGELA, / Réda ServitanŠzkoga MaŠSnika. / CUM PERMISSU SUPERIORUM. / SOPRONI, / Stampani pri JIVANU JOSEFU SZIESZU, 1763. L. Kuzmich, *Kulturhistorische Aspekte der burgenländischen Druckwerke bis 1921 mit einer primären Bibliographie. Burgenländische Forschungen, Sonderband X, Eisenstadt 1992, str. 59-60.* Kao crkveni cenzori upisani su Godfrid Palković, gvardijan franjevačkoga samostana u Željeznom, i Milho Kobetić, župnik u Cundravi.*

4 M. Meršić, nav. dj., str. 71.

5 Čini se da je prvi traktat o "četiri posljednje stvari", o Smrti, o Posljednjem sudu, o Paklu i Vječnom životu (*De quatuor hominis novissimis*) napisao nizozemski redovnik Dionizije Kartuzijanac (Dionysius van Ryckel, u. 1471.), koga neki nazivaju posljednim europskim skolastikom. J. Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, MH, Zagreb 1964, str. 140, 192, 221, 389. Prije Kragela u hrvatskoj književnosti ovu temu koriste Franjo Glavinic (*Četiri posljednja človeka*, 1628.), Nikola Krajačević Sartorius (*Sveti evangeliomi*, 1651.), Matija Magdalenic (*Zvončac iliti premisslavanja svrhu četirih poslednjih človeka*, 1670.), Štefan Fuček (*Historije*, 1735.), Juraj Mulih (*Posel apoštolski*, 1742.). Valja istaknuti da je ista tema vrlo raširena i kod njemačkih i mađarskih pisaca toga vremena (npr. Johannes Scheffler ili Mátyás Nyéki Vörös, *Tintinabulum Csengetty*).

6 U aprobaciji G. Palkovića potpisanoj u Željeznom (Kismartoni in S. Monte Calvariae) 1. siječnja 1762. stoji doslovno: "Librum, de quatuor Novissimis (...) ex diversis, & approbatis Authoribus, de quatuor Novissimis hominis Scribentibus in patrium Idioma Croaticum arguté translatus de verbo ad verbum cum ingenti animi voluptate per legi & nihil deprehendi." Isusovac Emericus Kelcz, biskupski nadzornik, iznosi pak službeno dopuštenje vrhovne crkvene cenzure: "Librum hunc á Viris Eruditis, probis, ac Linguae Croatiae guarie revišum, & approbatum, poŠSe impium cenSeo."

Već na prvi pogled primjećujemo tipičnu baroknu asimetriju: razmatranje o smrti podijeljeno je u petnaest cjelina (*dél*), posljednjem je sudu posvećeno pet, paklu sedam i raju ponovno petnaest odjeljaka. Pisac na kraju dodaje još i razmatranja o vječnosti, čime se dovodi u pitanje četveročlanost strukture predviđene naslovom. Knjiga je sveukupno podijeljena u četrdeset i šest poglavlja koja su koncipirana kao odjelite propovijedi. Takva kompozicijska artikulacija nije plod slučajnosti ni autorove nepažljivosti već objašnjenje valja tražiti u tome što je sve podređeno imanentnoj, unutrašnjoj poetici a oblikovanje strukture proizlazi iz predmeta o kome se govori. Prema tome, pisac je djelo rasporedio onako kako mu je nalagala logika i inspiracija.

U predgovoru knjige, posluživši se riječima citiranim iz Ponovljenog zakona, Kragel ističe moto: "*Sens absque consilio est, & sine prudentia; utinam saperent, & intelligent ac Novissima providerent*" koji u hrvatskom prijevodu glasi: "Je ljuctvo prez tolnača, i prez razumnosti; ô dabi spametni bili; i razumili, ter svoja posljednja previdili." Govoreći o razlozima zbog kojih se odlučio sastaviti ovo djelo upravo za gradišćanske Hrvate, Kragel ih obrazlaže sljedećim uzrocima:

"Pervi je: Ar još nisu za pobožno štanje Knjige van dane va riči, ku Hervati va Ugerskom Orsagu, ali va Esteraju prebivajući govoru; zato nikako ne dvojim, nego celo ufanje imam, da će je saki komu pod ruku dojdu, rado štati, i se za nje proskerbiti; ar va njih se pravi, i čist nauk kerščanski nahaja, ki bude verno obderžaval, oće sêgurno va svoju vekovečnu domovinu priti.

Drugi je: Da bi i Hervati, kod drugi Narodi, iz ovih knjig svét ter pobožan razgovor mogli imati; Z-ovim načinom oće se nogomu ogovaranju, i nogim drugim nehasnovitim ričam put zapriti.

Treti je: Ar va séli nemoru si iz stana pri Prodiki zóči biti, zato on (ki ono dobo, kada je Prodika, ali Kerščanski Nauk Crikvi, mora doma čuvati) more onda iz ovih knjig jedan ali drugi Del na svoje Dušno batrene štati.

Četvrti je: Ar se va nógi seli, kadi polig Hervatov i drugi Narodi va veliko broju stalno prebivaju; va Hervackoj riči Prodike ne deržu; zato ki odlag svoje Materinske drugu Rič nezna, more svoju dušnu hranu iz ovih obilno jimati. Ovo se takajše razumi i od onih, ki med drugih Narodi služu, ali zbog svoji poslov duglje se med njimi zderžavaju. Medtim toga moj dragi štitel! ako ti se moj način pisati na jednom ali drugom najbolje ne vidi, znaj: da Hervatska Rič ni sagdir jednaka. Zato dabi moje delo sim Hervatom na veću dušnu hasan služilo, potribno je bilo: ov način pisati deržati. Ali gušća navada štati oće ti ove knjige lahke i prijetne načiniti."⁷

Kragelova je namjera ponuditi pobožno štivo koje će moći poslužiti kao svaki-dašnja duhovna hrana Hrvatima nastanjenim u Zapadnoj Ugarskoj i Donjoj Austriji.

---

7 Csetveroverstni duhovni persztan, nav. dj., str. 2-3. Predgovor.

Budući da je pučka propovijed onaj medij kojim se kršćanske istine najbolje i najuspješnije šire među svim slojevima stanovništva odražavajući iskustvo seoske sredine i služeći istodobno njenim duhovnim potrebama, pisac će svoje tekstove oblikovati na način primjeren strukturi propovijedi.⁸ Svi oni koji inače nisu ili ne mogu biti nazočni redovnim crkvenim obredima, žive u mjestima s miješanim stanovništvom ili prebivaju privremeno izvan svoje matične župe, dobili su na taj način toliko potrebnog vjersko štivo na svom materinjem jeziku. Stoga su se i nade autorove u pogledu popularnosti jedne takve knjige pokazale sasvim opravdane i realne. Ona se uistinu mnogo i rado čitala u svim gradišćanskohrvatskim selima.⁹

Služeći se propovijedima Kragel je nastojao duboko zakopati riječ Božju u misli i osjećaje svojih suvremenika, njihova srca pridobiti za istinsku vjeru i predanu službu kršćanskim idealima. Za razliku od ostalih gradišćanskohrvatskih pisaca toga vremena, koji pobožnost temelje isključivo na štovanju Djevice Marije, Kragel "stavlja svoje djelo na širju bazu, pokušavajući baroknu metafiziku i kasnu skolastiku unositi u narod".¹⁰ O tome svjedoče mnogobrojni citati ne samo iz Svetoga Pisma, nego i djela crkvenih otaca i učitelja, te brojnih drugih pisaca različitih epoha i duhovnih usmjerenja.¹¹ Iz toga možemo zaključiti da nije bio samo poznavalac teološke problematike, nego i čovjek uistinu eruditske naobrazbe.

No Kragel je vrlo dobro znao da riječi crkvenih otaca i mudroznanaca ne mogu biti primjerene svjetonazoru priprostih slušatelja kojima se obraćao. I stoga je apstraktne pojmove morao temeljito razjasniti služeći se mnoštvom lako razumljivih i jasnih primjera. Pri tome se obilno koristio vještinom živih slika i prizora koji djeluju nepo-

8 Gradišćanskohrvatska književnost osamnaestoga stoljeća nje govala je, zajedno s molitvama i pobožnim stihovima, propovijed (*prodiku*) kao posebnu literarnu vrstu. Ovaj prozni žanr razvio se iz isusovačkih i servitskih propovijedi koje su odigrale presudnu ulogu u širenju i očuvanju katoličke pučke pobožnosti među gradišćanskim Hrvatima. "Glavni cilj propovijedi jest djelovanje na volju slušatelja. Cilj je dakle moralistički, poučavanje, pa je i glavno mjerilo uspjeha, odnosno neuspjeha propovijedi ili govora, pridobivanje slušateljstva za neku pouku ili životni stav. Stoga je bitni dio homiletike poučavanje, a formalna strana mora samo potkrijepiti. No, barokno je propovjedništvo taj bitni zadatak - pouku - stavilo u pozadinu (ali je nije zanemarilo!), a središnje mjesto dobiva formalna strana, način izricanja, i tako se barokno crkveno govorništvo približava području književnog stvaranja." I. Cesar, *Od riječi do znaka, Studije i eseji, Globus, Zagreb 1990, str. 10-11.* O propovijedi kao književnom žanru v. Z. Bartolić, *Književno djelo Jurja Habdelića, Sjevernohrvatske teme III, Zrinjski, Čakovec 1985, str. 166-176.*

9 "Ovu knjigu su imali u naši seli skoro u svakom stanu. Ona je bila kroz dug čas izvan molitvenikov jedina knjiga i jedino štanje našega naroda. Premda su si ju čuvali kot relikviju, uslijed stalne upotrebe se je po toliki ljeti već raspala i pokinula. Danas se nahadja samo u malo kom stanu." M. Meršić ml., nav. dj., str. 71-72. Mate Karall stariji sjeća se pak da su se iz *Četira posljednja djeca* nekada učila čitati (šlabikat). *Crtime iz selskoga žitka, Kalendar sv. Familije 1905, str. 48.*

10 V. Vuković, *Barokna književnosti Gradišćanskih Hrvatov, Kalendar Gradišće 1994, str. 55.*

11 Pored sv. Augustina, čije rasprave vrlo često koristi u svojim navodima, Kragel spominje Aristotela, Seneku, Cicerona, Svetonija, sv. Bernardina iz Clairvauxa, sv. Ivana Krizostoma, sv. Ciprijana, sv. Huga, sv. Martina iz Toursa, sv. Ivana Damascena, sv. Jeronima, sv. Tomu Akvinskoga, sv. Bonaventuru, sv. Malahiju, Tomu Kempenca, sv. Izidora Seviljskog, Bonfiniusa, sv. Anselma, sv. Tereziju itd. Služi se i velikim brojem hagiografskih priručnika i povijesnih djela odakle crpi građu za svoja razmatranja.

sredno na psihu čovjekovu. Takve zorne slike u baroknoj se poetici nazivaju *emblema*.¹²

Emblem je znak simboličkoga značaja, srodan alegoriji, personifikaciji, metafori i drugim izražajnim oblicima koji teže za što većom očiglednošću. Razlika između emblema i simbola leži u tome što simbol nije potrebno posebno objašnjavati budući da u sebi već posjeduje određenu ideju. Funkcija je emblematske slike (*imago, pictura*) da ima dublji smisao od onoga što objektivno prikazuje i upravo njega valja pojasniti u zornom propovjedničkom izlaganju. U emblematičkoj se propovijedi polazi obično od jednog emblema iz kojega se onda duhovito izvodi čitava cjelina oblikovana nizom poredbi, različitih asocijacija, metafora i dosjetki. Ova složena retorička slika, oblikovana od niza usporednih narativnih struja i misaonih rukavaca, predstavlja uvijek neku vrstu zaokruženog proznog ornamenta čija je zadaća stvaranje osebujnog psihološkog dojma.

U Kragelovu slučaju emblematički je govor stilsko sredstvo za kojim pisac vrlo često posiže u svojim razmatranjima i pronalazimo ga gotovo u svakoj propovijedi. Već u prvom poglavlju knjige, gdje govori o smrti i njenim prirodnim manifestacijama, autor polazi od zornih i slikovitih predodžbi. Taj *imago mortis*, sa slikom kostura ili lubanje kao središnjim ikonografskim motivom, inače je vrlo raširen u katoličkoj pastirskoj besjedi posttridentinskoga razdoblja.¹³ To je ujedno alegorički znak prolaznosti života (*vanitas*).

Smrt se, veli Kragel, obično slika s golim kostima, na kojima nema mesa. Dvije duboke rupe što se vide na lubanji umjesto očiju svjedoče o njenoj sljepoći. To znači da smrt ne gleda nikoga, ni bogatog ni siromašnog, ni plemenitog ni priprostog, ni lijepog ni ružnog, ni mladog ni starog, kmeta ni gospodina. Ona uvijek slijepo djeluje i sve što dođe pod njen srp, ona požanje i posvoji za sebe. No, smrt je i gluha, pa zato kod nje ništa ne koristi moliti niti se raspravljati, jer ona nikoga i tako ne čuje. Smrt se, nadalje, slika otvorenih usta i oštih zuba, jer sve pojede kao "najveći ljudih požeruh". Smrt se isto tako slika i s dugačkim prstima i rukama, što znači da se daleko i široko proteže. Slikaju je s kosom, mrežom, sjekirom, pješčanom urom, dugačkim nogama. Nakon dugih nabiranja pisac pravi značajnu psihološku stanku, koja zapravo služi kao kraći zaključak:

"Imaš seda Duša Kerščanska! pravičnu peldu, i pravo obrazenje smerti, ko sam tebi dosta svitlo pred oči postavil; ja se med-tim toga ufam i batrim, da si ti razložni smertni kip dobro razgledal, i z-njega razumil: ča je smert, ter kako lahko je za naš

¹² M. Szyrocki, *Die deutsche Literatur der Barock*, Universal Bibliothek Reclam, Stuttgart 1979, str. 30; I. Cesar, *Od riječi do znaka*, nav. dj., str. 13-14.

¹³ J. Delumeau, *Greh i strah*. Stvaranje osećanja krivice na Zapadu od XIV do XVIII veka, sv. II, Biblioteka Theoria, Novi Sad 1986, str. 557.

vrimeniti žitak učinjeno? Ali jedno još ovomu kipu manka, i ono najbolje: podvigni jedno malo tvoje oči, ter poglej, ča je na visini ovoga kipa pisano? Memento mori - Spomeni se o človik! da umriti moraš."¹⁴

Na taj način zaokružuje se smisaona poruka početne slike. *Memento mori* nije samo opomena nego i epigram (*subscriptio*) koji pojašnjava emblem smrti, pridajući mu istinsko, dotad skriveno značenje.¹⁵ Kragel u daljnjem tekstu prelazi na opis onoga što je svima poznato i time se samo pojačava prvotni efekt: smrt je prisutna u svemu što nas okružuje; na grobovima, na natpisima, raznim spomenicima, običaju nošenja žalobne crnine, u gospodskim vrtovima ili naprosto u samom izgledu ljudi. Tragovi smrti, u jednu riječ, mogu se pronaći posvuda. Krajnji cilj besjede o smrti nužnost je meditacije o posljednjim trenucima ovozemaljskoga života. Kršćanin neprestano mora živjeti s razmišljanjima o smrti budući da je to "najhasnovitije vračtvo proti sim grihom". I nema drugoga puta do spasa osim onoga koji vodi kroz groblje.¹⁶

Kragel je, kao i većina njegovih suvremenika, bio duboko prožet kršćanskim stoicizmom i pesimizmom. Razmatranje o prolaznosti, *meditatio mortis*, u skladu je s općim osjećanjem nestalnosti i straha od života. Snažno isticanje smrti utemeljeno je na doktrini o 'preziranju svijeta' (*contemptus mundi*) i ovozemaljskoga života. Svijet je za Kragela "suzna dolina", život "plitva norija" ili "ničemurnost ničemurnosti" a ljudi "mlohavi zemaljski červi". On zna da je čovjek zatočenik u "škuroj turobnoj uzi", putnik u vječnoj prolaznosti svijeta. U njegovoj se besjedi nerijetko može osjetiti stanovita metafizička jeza koja čitatelja ispunjava silnim osjećajem nelagode:

"Vi dragi Prételji živite dobro! ja sada moram odhajati, i tamo putovati, kadi još nigdar nisam bil, putovati moram va tuji dalek orsag, koga ni ja, ni vi još niste vidili; va drugi svit, va vekovečnost mi je seda odhajati; kamo me nédan med vámi néće sprohoditi; sam samahan moram pred ostru, Božju, sudnu stolicu, neznajući: Kako ću z-računom zbog mojega mišljenja, govorenja i činénja obstati, ali kakovu ću za to odsudu od pravičnoga suca prijeti?"¹⁷

Kragelov je tekst organiziran tako da svoj puni učinak postiže tek kada se ostvari glasom, pa su u njemu ponajprije istaknute vrednote govornog jezika. Od retoričkih su figura najčešće gradacija i retoričko pitanje. Gradacija se postiže složenom kombinacijom usporedbi i opisa, paralelizmima, izmjeničnim postavljanjem pitanja i odgovora, odnosno teza, protuteza i zaključaka. Postupak gradiranja pisac upotrebljava kako bi postigao određeni emocionalni dojam i uvjerio čitatelja u ispravnost svojih tvrdnji.

14 *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 24.

15 M. Szyrocki, nav. dj., str. 29.

16 J. Delumeau, nav. dj., str. 549.

17 *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 31.

U drugom dijelu knjige, gdje se raspravlja o posljednjem sudu, Kragel primjerice započinje svoje izlaganje drugoga poglavlja usporedbom između prvog i drugog Kristova dolaska na zemlju. Kako bi pojačao uvjerljivost razlaganja pojedinih odjeljaka, temu neprestance obogaćuje novim argumentima u različitim varijacijama. Time postiže sve veću napetost kod slušatelja/čitatelja i navodi ga na konačni zaključak o dolasku Sudnjega dana i uspostavi Božjega suda na zemlji.

Prilikom prvoga dolaska, veli pisac, bio je Krist svima nepoznat i skriven. Rodio se u trošnoj i napola porušenoj betlehemskoj štalici. Ali pri ponovnu dolasku Mesijinu "oće se komedia obrnuti" i stvari će izgledati posve drugačije. On će tada biti Kraljem sviju kraljeva, iz njegova će se lica isijavati nevjerojatna snaga. Svi će narodi drhtati i vikati, želeći se sakriti od srdita lica pravičnoga Suca. Kod prvoga dolaska Krist je bio polegnut u siromašnim volovskim jaslama, a drugi će mu put u zraku biti postavljen veličanstven sudački tron. Krist na Sudnji dan neće doći kao plaho i tiho janje, nego kao srditi lav iz plemena Judina, "on neće onda na oslici tih doći, kot je pervo na njoj va *Jeruzalem* vas tih ter ponizan dojahal. I neće onda čuti biti: ča je jur zdavno od njega *Izaias* prorokoval: *Nut! tebi tvoj kralj vas tih pride*. Neg onda će saki viditi sina človičanskoga na desnoj kriposti Božje siditi, i priti va Nebeskih oblakih."¹⁸

Pri prvome dolasku Spasitelju su služili jedan volak, oslić i ubogi pastiri a za drugoga dolaska sprovodit će ga korovi anđela kao nebeski duhovi. Kada se rodio Krist, anđeli su umilno pjevali navještajući mir na zemlji ljudima dobre volje. On je tada bio Vladar (*Herceg*) mira. Ali, kada drugi put dođe, posvuda će biti krvavi ratovi i veliki nemiri. Pomutnje će nalikovati vizijama drevnih proročanstava i poprimiti apokaliptičke razmjere: "Gore, ter brigi ote kot vrući vosk curiti; sunce oće se zaškuriti, i Misec neće već svitlosti dati, zvézde ote doli opasti; Morje oće se prik svoje megje van zlijati, si vetri ote skupa puhati, i strahovito šumiti. Z ričum sa stvorénja ote pozvana biti, da se jedno proti drugomu dvigne, ter vojuje. Tulika strahoća, tuliko derhtanje i trapenje će onda biti kuliko od početka svita na zemlji još ni bilo."¹⁹

Gradacija tako postupno vodi kulminaciji, stvara se dojam neumitnosti i konačnosti povijesnoga zbivanja uz efekt beskonačna božanskog principa. I kada je taj željeni osjećaj dovoljno snažan, pisac vješto smanjuje napetost čitateljevu savjetom koji ipak budi nadu u mogućnost spasa: uredi život tako da očekuješ milosrdan sud jer ionako će Bog, koji sve znade i vidi, pravično procijeniti svakoga čovjeka.

Retorička su pitanja također utemeljena na principu uspoređivanja. Taktikom izravnoga obraćanja, koja je bliska običnom uhu, autor je svoga čitatelja/slušatelja neprestano dovodio u sugovorničku poziciju, propitujući ga i održavajući tako budnost

¹⁸ Isto, str. 166.

¹⁹ Isto, str. 167-168.

njegove pažnje. Pitanja su, dakako, samo prividno bila upućena čitateljskom i slušateljskom auditoriju. U jednom razmatranju o paklu Kragel, primjerice, veli:

"Tužimo se ako je léti prevruće, zato su oprav do košulje, bar samo doma ali vani na polji većkrat od vrućine kraj nas odhitimo; je hiža préveć zakurena, tako se vrata i obloki odpru, je ki jiliš prevruč, tako ga pušemo, dokle se uhladi; upade nam ka kapljica španolskoga voska ali iskrica na ruku, ô kako z-njum od muke ne mahamo? seda pomisli duša Kerščanska! Ako ta maljahna muka tako teško stoji, kako bi stoper bilo? ako bi moral va krušnoj gorućoj peći célo léto, jedan misec ali neg jedan dan zapert ležati; ter ne bi mogal umriti; ô kako nezrečena muka bi to bila? Ali se ovo ništ ní proti paklenskomu ognju."²⁰

Obrazac prema kojem se postavljaju pitanja jednostavan je i svodi se na uspoređivanje raznih kvalitativnih i kvantitativnih omjera i vrijednosti. Obično je to princip *pars pro toto* (logička metafora). Opisujući ljepotu nebeskih stvorenja Kragel, recimo, postavlja pitanje: "ako je jedan Anđeo tako lijep, kako li tek mora krasno biti na Nebu?" Anđeo pritom nije samo eterično biće nego i slikovit pojam kojim se dočarava nepojmljiva krasota nebeskih sfera.

Osim gradacije i retoričkih pitanja u Kragelovoj propovjedničko-pripovjedačkoj prozi postoje još mnogi govornički elementi (uzvičnici, stanke, igre riječima i sl.). Nedvojbeno je riječ o čovjeku velika govorničkog iskustva, koji dobro znade auditorij kome se obraća, koji je u svoju retoričku vještinu uložio mnogo ustrajna praktičnog rada s vjernicima i koji, naposljetku, ima izoštren psihološki osjećaj. Služeći se tradicionalnom dispozicijom propovijedi ili govora, koja je zasnovana na zakonima psihologije i logike, Kragel je uspješno primijenio načelo *dulce et utile*, toliko svojstveno poetici baroknog crkvenog govorništva. "Motivacija takvih propovijedi nije više korist, nego dopadanje, propovijed se slušateljstvu najprije treba dopasti, a onda će mu se dopasti ako ga zabavljajući i poučava."²¹

Zahvaljujući tome Kragel je vrlo veliku pažnju posvetio načinu izricanja, dajući oduška svojoj verbalizatorskoj umješnosti i maštovitosti. Budući da je bio vrstan poznavalac jezika svoga naroda i sjajan stilist, propovijedanje je bez velikoga napora znao pretočiti u pripovijedanje. Time je, možda pomalo i nehotice, od propovjednika postao pripovjedačem. Pitanje originalnosti tekstova iz knjige *Četira posljednja* nije ovdje od primarne važnosti. Ako se Kragel koristio stranim predlošcima ili prijevodima, činio je to na kreativan način, izvornom jezično-stilskom interpretacijom.

Stoga nije neobično da mu ugledan mađarski slavist L. Hadrovics u svom fundamentalnom djelu o pismenosti i jeziku gradišćanskih Hrvata dodjeljuje sasvim osobito mjesto. "Kragel je", prema Hadrovicsevu sudu, "izvanredan umjetnik jezika.

20 Isto, str. 243-244.

21 I. Cesar, nav. dj., str. 10-11.

Kao što je uobičajeno u narodnoj pobožnoj literaturi, i u njega su apstraktni pojmovi vrlo temeljito razrađeni i potkrijepljeni brojnim opipljivim primjerima. Nebeske radosti i paklenske muke opisane su sa svim potankostima, pružajući piscu dobru prigodu da u potpunosti iskaže svoje jezične mogućnosti. Pojedine su mu meditacije umjetnički oblikovane, stilska sredstva (kao metafora, personifikacija, epitet) korištena su u izobilju, sinonimi namjerno nagomilani, tako da knjiga predstavlja remek-djelo barokne proze i pravu riznicu hrvatskog jezičnog blaga. Unatoč činjenici što je Kragelov izraz snažno protkan germanizmima, ipak ga bogatstvo jezičnog blaga, stilska sredstva, i inventivnost u umjetničkom oblikovanju koji su mu svojstveni, uzdižu visoko ponad niza njegovih prethodnika i nasljednika.²²

Kragelova je *eloquentia* uistinu nepresušna kada je u pitanju poetski iskaz. Emblematički način izlaganja on neprestano proširuje najraznovrsnijim stilskim sredstvima i izražajnim oblicima. Svoje zamisli on temelji na simbolu, metafori, antitezi, paradoksu, paraboli, komparaciji, alegoriji, perifrasi, hiperboli, kontrastu i drugim dosjetkama koje se zatim međusobno povezuju i isprepliću u slojevitoj tekstualnoj poruci. Misaone asocijacije poredbe pretvaraju u metafore, simbole u složene alegorije, prispodobe u stvarne slike, privid u stvarnost. Misao se kreće u različitim pravcima, od negativnog određenja prema pozitivnome, zatim od pozitivnog prema negativnom, čime autor postiže utisak spiralnog kretanja, kao da neka unutarnja opruga logike pokreće smisao rečenice.

Udvojenost perspektive nerijetko se postiže kontrastiranjem, dovodenjem u opreku dvaju različitih stanja ili situacija. Takva je, primjerice, usporedba između zemaljske i nebeske sfere u meditaciji o nebu: "...ovde lada lažljivost i himbenost, onde je sama čista istina ter vernost; ovde je terpka žuhkoća, onde sagdar durajuća sladkoća; ovde je nepokoj ter stalna nemirnost, onde je vekovečni mir ter želna segurnost. Živi žitak je Nebésko Kraljéstvo, kadi je želni mir, prez boja ali halabure, počivak prez truda ali dela, bogactvo prez siromaštva, obilnost prez zmanjanja, žitak prez smerti."²³ Nabrajajući oprečna svojstva pisac polazi prvo od zemaljske perspektive, usmjeravajući čitateljevu pažnju prema nebeskim visinama, prelazeći odmah poslije toga na obrnuti smjer promatranja stvari, dovodeći čitatelja u poziciju da sada sve to sagleda

22 "Kragel ist ein hervorragender Sprachkünstler. Wie in der volksnahen Erbauungsliteratur überhaupt, werden die abstrakten Betrachtungen auch bei ihm sehr gründlich ausgearbeitet und an zahlreichen handgreiflichen Beispielen veranschaulicht. Die Freuden des Himmels und die Qualen der Hölle werden mit aller Ausführlichkeit geschildert, was dem Verfasser gute Gelegenheit bietet, sein ganzes sprachliches Können spielen zu lassen. Die einzelnen Meditationen sind kunstvoll aufgebaut, Stilmittel (wie Metapher, Personifikation, Epitheton) werden in Hülle und Fülle verwendet, Synonyme absichtlich gehäuft, so daß ganze Werk ein Meisterstück der Barockprosa und eine wahre Fundgrube des kroatischen Wortschatzes darstellt. Obwohl Kragels Stil von Germanismen stark durchsetzt ist, sind der Reichtum des Wortschatzes und der Stilmittel sowie die Invention in der abwechslungsreichen künstlerischen Formgebung bei ihm Eigenschaften, die in weit über seine Vorgänger und Nachfolger erheben." L. Hadrovics, nav. dj., str. 32.

23 *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 382.

"odozgo", s nebeskih visina. Riječ je zapravo o tipičnoj antitezi koja je građena na temelju kontrastnih pojmova.²⁴ Služeći se antitetičkim načinom izražavanja autor nastoji postići iznenađenje, čuđenje i udivljenje.

U metaforici je Kragel također vrlo inventivan, pokušavajući izbjeći opća mjesta ili suvišna ponavljanja. Dovoljno je navesti samo neke od brojnih primjera: "Pokorne suze jesu sladko Malvaziansko vino Duhov Nebéskih, ali paklenske suze jesu neg kisel ocat ter žuhka žuč, ka će proklétim na véke mučni napitak biti." Misli mu "kot letuća stréla odbrundaju", vrijeme "kot fucka Vugor riba, pervo neg se z-mislum popadé, proide", a prokleti će "kot lačni kucki morat glad strajati". Nisu mu strane ni prispodobe s fantastičnim mitološkim stvorenjima: "Smert je kot ona jadovita stvar *Bazilisk*, pogléda ovo zivre človika pervo, neg je človik zaoblíči, tako človika z-svojim jadovitim poglédom umori, kot to štimaju već Nature Znanci, ako pak človik pervo ovu jadovitu stvar zagleda, tako ona mora poginuti."²⁵

U amplifikaciji svojih misli Kragel koristi i druga srodna stilska sredstva, poput simbola (što ga naziva 'otaino zlaménje'), alegorije ili parabole. Osim razlaganja biblijskih alegorija i parabola, on se obilno služi i različitim drugim pričama interpoliranim u pripovjedni tekst. To su obično kraći pripovjedni oblici koje pisac naziva *pelda*, *prilika*, *pripetenje* ili *spodoba*.²⁶ Ove su pripovijesti ili anegdote služile kao slikovita potkrepa onoga o čemu se u propovijedi govorilo. Kragel je svoje pelde znao približiti uhu svojih pobožnih slušalaca i njihovu svjetonazoru, tako da je svaki čovjek uistinu mogao "u svoje srce zapisati" njegov nauk i o tome stalno razmišljati. Evo, primjerice, jedne takve pelde iz četvrtoga poglavlja razmatranja o smrti, čiji je sadržaj preuzet iz Staroga zavjeta:

"*Eliseus* Prorok, pokihdob da se va Galgalu najzad vernul, i je vidil, da va onoj krajini velik glad med ljudi lada, zapovidał je jednom svojemu dičaku: da velik lonac k-ognju pristavi, i va njem kašu skuha, zkem bi mogal lačné nahraniti: ovo je vréda polig zapovidi učinjeno bilo. Ali drugi dičak je medtemtoga na lapát šal, i si je svoj

24 Z. Škreb, *Mikrostrukture stila i književne forme*. U: Uvod u književnost, IV. izd., Globus, Zagreb 1986, str. 237.

25 *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 229, 259, 356. i 417.

26 *Pelda* je srednjovjekovni izraz koji preko literature postaje dio gradišćanskohrvatske tradicije. I danas se među gradišćanskim Hrvatima koristi riječ *peldica* kao narodni naziv na legendu i pričicu. "Poput sentence služe srednjovjekovlja uzorni primjeri ljudskih odlika i slabosti (exempla), što ih je ono pronalazilo kod antičkih autora, za poticanje pobožnosti (...) Exemplum (paradeigma) je stručni izraz antičke retorike od Aristotelovih vremena, a znači uvrštenu povijest kao zalog istine (Curtius). Riječ *pelda* njemačko-mađarska je posuđenica. Pod tim nazivom u crkvenim brevijarima i crkvenim zbornicima nalazimo razne slike, pričice, iz života svetaca, kao i starih kršćana u srednjem vijeku. I propovjednici su se zbog efikasnosti njima rado koristili. Verba volant, exempla movent. Belostenec: Pelda. Exemplum, exemplare, specimen, typus, authoritas, paradigma, radi pelde, na peldu, exempli causa, Gratia, verbi gratia..itd." Z. Bartolić, *Književno djelo Jurja Habdelića*, nav. dj., str. 185; E. R. Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, MH, Zagreb 1971, str. 63-66.

plašć divjih bučic natergal, ké je potom va lonac nuter zrizal, i ztim načinom su kašu kruto žuhku načinil, da su si, ki su pak od nje kušali, kričali: *Mors in ola, vir DEI! Božji človik: smert je va loncu*, i nisu od žuhkoće ništar mogli jisti, na to *Elizeus* zapovidał, da mu muké prinesu, ku, komaj da je va lonac hitil, tako je žuhkoća prošla. Jur, da k našem nakanenju bližje pridemo, moramo ovako pri sebi misliti: Ako prem imenovane bučice (ali kot drugi govoru tikve) jesu tako žuhke bile, da su oni ki su od ove kaše nešto pojili vá ku su drobno ove bučice zrizane bile, štimali: da te od njih umriti, ter akoprem se još u nédnom verti ni trava našla, niti izrasla proti smerti, vindar se takove duhovné travice va svétomu Pismi, i na manje va drugih pobožnih knjigah nahajaju, ké kerščanskomu človiku smert ne samo žuhku, nego i slatku načiniti moru.²⁷

U prepričavanju te starozavjetne priče pisac je biblijske junake opisao poput gradišćanskohrvatskih težaka. Autor se u težnji za očiglednošću sasvim približio ondašnjim životnim prilikama i tako propovijedi dao svojevrstan realistički pečat. Na koncu slijedi poučno tumačenje o tome kako valja razumjeti poruku priče o proroku Elizeju.

Biblijska je građa pružala autoru beskonačne mogućnosti kombiniranja i variranja pojedinih pripovjednih cjelina koje su onda mogle biti na simbolički način protumačene. Njegova omiljena *prilika*, na koju će se pozivati u nekoliko navrata, jest čuvena parabola o pet mudrih i ludih djevica.²⁸

U *spodobama* također posiže za biblijskom tematikom, pridajući im alegorijski smisao. Tako, primjerice, u *spodobi* o Tobiji pisac primjenjuje sljedeću narativnu shemu:

"Prikladno se more ona iz knjige Tobije zéta spodoba simo potégnuti, va koi štém: da je mlaji *Tobias* na puti Arkangjela *Rafaëla* za tovaruša jmal; *Tobias* jedno dobo prebivajući blizu potoka *Tigrisa* šal je van, da bi svoje noge opral; ali komaj je bližje k-potoku došal, tako je jednu strašno veliku ribu zaglédal, ka je van plula, dabi njéga požerala; ove ribe jese *Tobias* jako prestrašil, zato je svojega putnoga tovaruša na pomoć z-velikim glasom zval: *Gospodine* je kričal: *Gospodine! riba nadame gré*. Na to je Angjel *Rafaël* velje nazoči bil, i *Tobiasu* zapovidał, da ribu van zvlíčé na suhu zemlju, i nju umori. Ča si mi iz ovoga naučiti moremo, je ovo, najmre: i mi jesmo na ovom svitu putniki va veliki Orsag vekovečnosti; Potok, prik koga se veslati moramo

²⁷ *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 32-33.

²⁸ Nakon što je ispričovijedao temeljnu priču iz Evandjelja (Mt 21, 1-13), pisac prelazi na simboličku interpretaciju: pet ludih djevica nije pripušteno na svadbu "pokihdob da nisu va svojih lampaših olje imale; Takovi su oni Kerščani, ki akoprem lampaš prave Vére imaju, vindar ni ognja, ni olja dobrih děl pri ali va sebi nimaju (...). Próba pak ljubavi jesu dobra déla; Ljubav je olje, ko svagdar zgora plujé, ljubav mora za druga déla ravnati; Ljubav je sviča va lampašu serca človičanskoga važgana (...) zato budimo spodobni pét spamétnim Divicam, ké su polig lampaša Vére i olje ljubavi imale." *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 353-354.

je smert; ona strašna Riba, ka našu dušu išće požrknuti, je vrag paklenski; kada pak dugovanje va skradnju uru našega žitka dojde, onda imamo najveć potribnu svéti Angjelov pomoć, skum, ako smo ju drugače vridni, lahko očemo naše népretelje: svit, lašće Grišno telo, vraga paklénskoga obladati."²⁹

Simbolički način mišljenja koji Kragel razvija u svojim propovijedima neobično je blizak srednjovjekovnom duhu. Riječ je o sveobuhvatnom misaonom sistemu koji posvuda prepoznaje simbole i svijet doživljava kao veliku "katedralu ideja". Tajanstveni smisao svijeta temelji se na velikoj simboličkoj povezanosti koju valja protumačiti i na taj način razotkriti.³⁰ Prisutnost srednjovjekovne poetike moguće je pripisati utjecaju lektire kojom se pisac služio u sastavljanju svoga djela, a djelomično i gradišćansko-hrvatskoj književnoj tradiciji kojoj autor organski pripada.

No, s druge strane, ne treba zaboraviti da je Kragel bio otvoren i prema utjecajima svoga vremena. U njega se, kao i u ostalim propovijedima toga doba, prepoznaju karakteristike svojstvene upravo osamnaestome stoljeću. Budući da je to vrijeme kada prevladava učenost, razvija se znanost, posebice matematika i filozofija, takav će svjetonazor ostaviti traga i u kršćanskome naučavanju autorovu. On se, prema tome, ne oslanja isključivo na Sveto pismo i otačku (patrističku) literaturu, nego svoje primjere podjednako crpi iz djela kršćanskih i svjetovnih pisaca.³¹ To osobito dolazi do izražaja u tumačenju pojedinih apstraktnih pojmova, gdje pisac objašnjenja proširuje unošenjem tada suvremenih znanstvenih spoznaja. Pokušavajući običnome čitatelju predočiti neizmjernost neba, Kragel, primjerice, izvodi sljedeće objašnjenje:

"Putniki, ki noge daleke, lipe i poglavite Orsage skroz projdu, čudu se zbog velikoće svita; Ali ako će človik vas okrug zemaljski proti Nébu računati, tako je on proti njému neg jedna maljacka piknica, ka se komaj viditi móre. Načini jedan kolobar tulik, kulik je jedan glasovit, velik varoš, na sredini kolobara načini piknicu tuliku, kuliko je jedno peščeno zernce; vindar, ako dugovanje okolu dojde, jedna takova piknica je za čuda véća proti céloomu, i još véćemu rečenomu kolobaru neg je vas svit zemalski - próti Nébu; i to se lahko verovati more: ar polig računanja učénih *Astrologov* ali zvezdoznancev samo sunce je blizu stó puti véće, neg je vas Okrug zemalski. Seda ča je sunce proti céloomu Nébu? kada célo léto berže neg kogulica iz pukše hićena bižati mora, i doklje svoj kolobar obajde, i z-sim tim Nébo još nezmiri; iz ovoga lahko razumimo: da neg jedan Blaženi va Nebi véće mesto mora imati, neg je vas svit zemaljski: Ako se pak neg maljahan kus na zemlji Orsag ali Kraljestvo imenuje, za kuliko već je Nébo ovoga imena vredno, najmre ko je jezero i jezero, i još večkrat véće."³²

29 Isto, str. 121-122.

30 J. Huizinga, *Jesen srednjega vijeka*, nav. dj., str. 206.

31 D. Zečević, *Strah božji*. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća. IC Revija, Osijek 1993, str. 5-6.

Sličnu književno-poučnu matematiku pronalazimo i u objašnjenju pojma vječnosti:

"Najprvo misli: da je zemlja jedan čvrst, ter kod želézo, ali mramor tverd brig; seda neka Bog prepusti jednomu mrahuncu neg jednuč kres sto lét po ovomu brigu gori ter doli, simo ter tamo puziti, ter to tulikokrat, i tako dugo, dokljeder ovo maljahno ter lahko živinče tako strašno velik i tverd brig na prah spravi. O mili Bog! kuliko jezero i sopet jezero léta bi prvo prošla, neg bi tako maljahno živinče neg jedan sléd ali zlamenje za sobum ostavilo? kuliko jezero i jezer lét prvo, neg bi jednu skuljku ali raspuk načinilo, va koga bi človik mogal neg jedan perst položiti? ô kuliko milionov lét prvo, neg bi takovo živinče neg jedan kus tulikoga briga propuzilo? ô kuliko stó tisuć milion i milionov lét prvo bi preminula, doklje bi vas brig obašlo, sega zrabilo i va prah spravilo. Ali akoprém se ovo sakomu nemoguće more viditi, vindar smim ségurno pitati: kada će to biti? i slobodno sprogovoriti: da će stanovito akoprem kasno biti; smim sprogovoriti: da će jedan mrahunac z-tako rédkim puzénjem prvo tulik i tako tverd brig na prah spraviti, neg se more reći: da je vekovečnost nego počela. *Nondum incoepit aeternitas*. Ni ni još početak zéla vekovečnost, akoprém tako nezgovorna nožina lét premine. Joj duša kerščanska! komu nebi morali vlasi na verhunac gori listi, uséditi, ali z-glavé zpuziti? ki ovu istinu neg jedno malo premisli."³³

Premda je riječ o teško shvatljivim filozofskim pojmovima, pisac razvija takve opise koji su očigledni i lako razumljivi svakome tko ih čita, od učenih ljudi do nepismenih seljaka. Uistinu imponira lakoća piščeva izražavanja i vještina kojom gradi živopisne slike, razumljive čak i današnjem čitatatelju. Snaga je njihova u jednostavnosti i preciznosti koje naprosto ne zastarijevaju.

Nedvojbeno je da sve te jezično-stilske osobine proizlaze iz Kragelove govorničke vještine. Njegovo je izražavanje utemeljeno na najvišim kriterijima tadašnje nabožne retorike. Elegancija u izlaganju misli kojoj pisac očito teži, posljedica je shvaćanja da stil mora biti razgovjetan (*perspicuus*), čist (*purus*), ugodan (*suavis*), mio (*venustus*) i bujan (*floridus*).³⁴ Spomenuti je stilski uzus svjesno primijenio u oblikovanju svoje propovjedne proze. "Baroknost" tih tekstova ogleda se u funkcionalizaciji estetske poruke. Književno-estetska je poruka samo naizgled dodatak ili ukras, no uistinu ona ima ulogu pokretača u strukturi pripovjedno-propovjednog teksta.³⁵

U formalnom i sadržajnom pogledu Kragelove propovijedi odgovaraju ukusu baroka koji njeguje osebujan kult forme. Prepoznatljive su oznake takva načina

32 *Csetververstni*, nav. dj., str. 278-279.

33 Isto, str. 418-419.

34 M. Szyrocki, nav. dj., str. 71.

35 R. Močnik, *Jedna barokna propovijed (uvod u semiotiku Janeza Svetokriškoga)*. Dometi 1-2-3/1983, str. 49.

izražavanja pokretljivost, stupnjevanje, zornost i artistska zaokruženost cjeline "koja posebno dolazi do izražaja u propovjedničkom traženju osnovne misli za propovijed i poruku".³⁶ U skladu s time pisac razvija izrazito dinamičku narativnu ornamentiku, kloneći se suhoparnoga načina propovjedničkog moraliziranja i posišući za stilskim sredstvima koja su uobičajena u tadašnjoj poetici.

Izuzetno je sretna okolnost što će Kragel svoje retoričke sposobnosti iskoristiti za oblikovanje proznoga iskaza na jeziku gradišćanskih Hrvata. Uporaba živoga narodnog govora uvjetovana je potrebom obraćanja širokim vjerničkim slojevima i popularizacijom kršćanskoga naučavanja putem pučkih propovijedi. Taj postojeći govorni medij Kragel je uspio podići na takvu izražajnu razinu kakvu nije postigao zapravo ni jedan gradišćanskohrvatski pisac prije ni poslije njega.

Usklađenost jezika i stila autorova naročito dolazi do izražaja u egzemplima (*pelda, prilika, spodoba, pripetenje*), koje u to doba predstavljaju raširen i omiljen oblik utilitarne književnosti. Na tim "primjerima" pisac poučava svoje sunarodnjake o poželjnu načinu kršćanskoga ponašanja i življenja, pridonoseći istovremeno oblikovanju specifičnog svjetonazora i književnog ukusa.³⁷ Oslanjajući se na prokušane formule biblijskih parabola, on će potresne priče i anegdote ugraditi u tkivo svojih propovijedi kako bi izloženu istinu učinio opipljivom, realnom i konkretnom. Zato se u osvjetljavanju svojih misli i služi slikama koje privlače pažnju svojom živahnošću i pripovjedalačkom svježinom. Ponavljajući se uvijek u novim živim bojama, slikovite su pripovijesti omogućavale čitatelju da bolje razumije smisao vjerske pouke.

Pored biblijskih zgoda, koje će vješto prilagoditi svakidašnjem životu gradišćanskohrvatskoga seljaka, Kragel će građu za svoje egzemple crpiti i iz starih kronika, životopisa svetaca i drugih izvora. Povijesna i legendarna potka priče pritom je iskorisćena kao primjer koji služi za vječitu opomenu. Radi pojačavanja efekta autor veliku važnost pridaje isticanju dramatičnih detalja i zgusnutim opisima atmosfere. Evo, primjerice, opisa "jednog strahovitog pripetenja" iz razmatranja o smrti:

"Va létu 1611. jesu va *Neapolitanskom Kraljestvu* na Divojački Brig, kadi je blažena Nebéska Kraljica z-velikim čudo-činjénji svitila, već od osam tisuć putnikov za sodišće skupa došli. Ali ô tuga! kot se i sedašnje vrime nogokrat pripeti, malo med njimi jesu svoju pobožnost, kot se je dostojalo, obveršili, nego su se onde derali, kot dabi tamo na goščinu ali na mesopust pozvani postali; ar zdola rečenoga Briga va jednoj kerčmi, pokihdob da su se dobro najili, i napili, jesu počeli i tancati, ter druge takove norije spravljati, i su ovu halaburu skoro do pól noći gonili; Medtim toga, kada su si skoro va prvom snu, da tako velim, zatopljeni bili, zdvignul se je naglo va kerčmi oganj tako strašan, da su si putniki z cêlum hižum na prah zgorili zvona samih pêt

36 I. Cesar, nav. dj., str. 9-10.

37 D. Zečević, nav. dj., str. 165. i 168.

peršonov, ké nisu tako blizu ové oštarije bile. Mili Bog! do je ov oganj podložil? nigdor drugi; nego sama Mati Božja; ar rečéne pét pobožne, Bogabojeće peršone ké su se od malovridnoga jata kraj odlučile, jesu po tóm same obstale: da su noći blizu dvanajste ure lipu gospu iz zraka doli listi vidile, ka je va jednoj ruki gorući duplir držala, i rečenu kerčmu vašgala. *Hiacint Ferler*.³⁸

U ovoj potresnoj priči, sasvim primjerenoj duhu pučke pobožnosti, prepoznajemo uobičajen narativni postupak: važna je poruka koja slijedi iz zgrade kao cjeline, a detalji služe samo naglašavanju glavne misli. Element čudesnoga i nadnaravnoga upotrijebljen je kao "dokaz" o postojanju božanske providnosti koja djeluje onda kada to najmanje očekujemo. Nenadana pojava božanskog zaokružuje i pripovijest o Atili, koju Kragel preuzima iz Bonfiniusova djela *Historia Hungariae*:

"*Attila* bič Božji ter strah zemalski (tako je sam sebe imenoval) je z-strašno velikum vojskum sédam stó jezero, ali kot drugi računaju, još već junakih va Nimšku zemlju udril; se je pred njim bižalo, derhtalo i trepetalo; Varoši su se njému morali spolu poddati; Varošćani pak, pokihdob daje njim se zél i pokvaril, još prig sega kvara jesu morali nečlovičjega kervoloka z-laščum kervjum zasititi; Najjače zidine, i najlipše Palače je on na kup kamenja spravil. Potom je va Vlašku zemlju potégnul, ottéci samom Rimskom Varošu svoju silu skusit dati; Ali Bog je njemu vréda serce zél, i njegovo krivično nakanjenje na vodu obernul; ar kada jese *k-Rimu* jur približaval, šal je prednjega svéti Leo va ono dobo Rimski Papa od nogih Varošćanih i Duhovnih sprohodjen prosec: da bi najmanje *Rim* prez bante ostavil, ter dabi se va *Pannoniu* (seda Ugarsku zemlju) vernul, ali malo je ova prošnja hasnila, akoprém je ponizna i moćna bila; malo ali va ničem bi bili i si drugi Rimski Častniki akoprem na svoji obrazi ležeći ter tugujući ljutoga népretelja utišili, ako va zraku dva poštovani muži, ki su polig štimanja već Učenih svéti Apostoli *Péter* ter *Paval* bili, nebí se bili *Attila* skazali, i njému se z-svojimi golih mečih zagrozili. Se ovo obilnije Bonfinius va svojoj Ugerskoj Historii povida."³⁹

Opisi su zbivanja i situacija u Kragela uvijek usklađeni s unutarnjom logikom pripovijedanja, bilo da je riječ o izmišljenim ili stvarnim zgodama. U njega nema nedorečenosti, suvišnoga ponavljanja ili praznih retoričkih fraza. Naracija teče prirodno i lako, slijedeći ritam koji je uobičajen u svakodnevnoj razgovornoj komunikaciji. Tamo gdje je to potrebno, pisac unosi detalje koji pridonose većoj uvjerljivosti i živahnosti iskaza. Načela ekonomičnosti u korištenju stilsko-jezičnih sredstava autor se inače dosljedno pridržavao tijekom čitavoga djela.

38 *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 104-105.

39 *Csetveroverstni*, nav. dj., str. 104-105.

U zaključku *Četira posljednja* Kragel donosi pripovijest o paklenskom satanu. Njome se pisac opršta od svojih čitatelja i posljednji ih puta opominje da se pridržavaju njegovih naputaka:

"*Erfurti*, ki je glavni, i najveći Varoš va *Turingije*, imal je negda jeden Gospodin kruto smišnoga gavrana ki je cél dan vsakojačke norije gonil, i nogim nogo veselje ter smihotu napravljaj, kadagod je pak svoje černe kreljute doli pustil, i vas turoban ter grusljiv sam va kutljacu sidil, niti je otil drugda šalu ter noriju spravljati; zato, Gospodin ne oteći svojega gavrana turobnost na dalje terpiti, z-sakojačkimi načini iskal je njega razveseliti; ali se zaman, ništ ni hasnilo, gavran je namésti sidil kot tupo budalo. Gospodin zverhu tulike svoje stvari grusljivosti niti se mogal dost prečuditi, niti uzrok od toga najti. Ali ni se triba čuditi: knjižice katekizmusa jesu na stolu léžale, gavran pun serditosti prileti k-njima, i je iz njih jednu list van skinul, ter na male kuse razdrapaš, i je zadobró razumljivim glasom večkrat spolu kričal: ô Aeternitas, ô Aeternitas! ô Vekovečnost, ô Vekovečnost! ravno ova list je bila ona, na koj su četira posljednja dugovanja pisana stala, iz ovoga kričanja jese na posljednje razumilo: da je iz rečénoga preobraženoga gavrana zali duh govoril, kakoti oteći krez jedne dvi pretpostavne riči svoj nesrični stališ na znanje dati, i zbog njega pred sim tim svitom potužiti se, najmre: da je zbog jedinoga hipnoga griha na veke zakvaren postal, mogal se je prokleti duh još već turobiti, kada je premislil blaženo mésto, izkoga je van ishićen postal, diku, ku je pogubil, ter veselje, ko je z-vekovečnimi mukami preminil; mogal je reći: ô dabi ja nevoljni pervo bolje bil dugu vekovečnost preštimal! nebi seda moral tako strašne muke na véke vékoma terpiti; prokljeta si ti oholija; prokléti grih, ki si mene na tako diboku, škuru i mračnu uzu zahitil. Po tom je preobraženi paklenski gavran list na stó kuse z-svojim kljunom ter nohti su raskinul, oteći z-tim načinom pokazati, da drugi njegove nevolje ter vekovečnoga skvarenja uzrok ní nego ča se je iz četiri posljednji dugovanji bil pozabil; zato za ništ se tuliko ne trudi; kod da hasnovitosti od četiri posljednji dugovanji spominak iz serca van istira, dobro znajući da s-tim načinom sakoga lahko na svoje mriže spravi."⁴⁰

Te su riječi posljednji akord turobne fuge o četirima posljednjim stvarima. U njima prepoznajemo sumorni *memento* koji se u bezbrojnim varijacijama provlači od prve do posljednje stranice knjige. Njen finale je priča o gavranu, demonskoj ptici što predstavlja utjelotvorenje Nečastivog. Gavran, dakako, nije slučajno upotrijebljen kao simbol paklenskoga Zla. "Zbog svoga crnog perja, zbog navodne navike da ždere oči i mozak pokojniku, zbog hranjenja strvinama, gavran je kao stvoren da bude slika đavla koji odvodi duše u tamu, oduzima razum i uživa u pokvarenosti."⁴¹ Njegovo je graktanje zlokoban predznak budućih zbivanja (lat. *cras, cras* - sutra, sutra). Slika

⁴⁰ Isto, str. 434-436.

⁴¹ *Leksikon ikonografije liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, SNL-KS, Zagreb 1979, str. 238.

gavrana prema tome trajno upozorava na prolaznost svijeta i neumitnost smrti. Gavran je u priči preobraženi zao duh koji zbog nepoštivanja četiriju posljednjih stvari biva osuđen na vječito prokletstvo u paklenskim mukama. U tom je emblemu zapravo sadržana i poanta Kragelova djela.

Nije pretjerana tvrdnja da su gradišćanski Hrvati učili govoriti i pisati od svojih propovjednika, poglavito o. Eberharda Marije Kragela. Uz ime se tog skromnog sevit-skog redovnika iz Lovrete vezuju donekle i počeci svjetovne književnosti. On je stvaralac s autentičnom književnom i jezičnoizražajnom kulturom, začetnik umjetničkog pripovjedalaštva i duhovni otac sviju kasnijih gradišćansko-hrvatskih prozaista. Potvrđuje to formalna i sadržajna virtuoznost, briljantnost stila, bogatstvo i izbrušenost jezičnog izraza koje možemo pronaći u njegovim propovijedima. U odnosu na druge gradišćansko-hrvatske autore osamnaestoga stoljeća Kragel je po svojim stilsko-jezičnim i literarnim osobinama najbliži baroknoj poetici, pa je prema tome jedini spisatelj koji s punim pravom zaslužuje da ga smatramo baroknim piscem. U gradišćansko-hrvatskoj sredini on je obogatio vjerski, duhovni, kulturni a podjednako tako i književni život, ostajući trajnim nadahnućem i svojevrsnim literarnim uzorom kasnijih pokoljenja. Djelo *Četira posljednja* stoga možemo uvrstiti među klasična ostvarenja gradišćansko-hrvatske literature, unatoč njihovoj primarno katehetičkoj namjeni i kompilatorskoj prirodi.

SUMMARY

Irvin Lukežić

'ČETIRA POSLIDNJA DUGOVANJA' BY EBERHARD MARIA KRAGEL

Eberhard Maria Kragel (1725.-1788.), born in austrian village Cundrava (Au), had a very important place in the literature of Burgenland Croats during 18th century. That servant monk was published his main work under the title *Csetveroverstni duhovni perstan* (1763.), the best book of Burgenland Croatian fiction from this period. In his paper the author analyzes stylistic point of Kragels texts from a perspective of Middle-european literary baroque.